

هنرهای دستی ایرانیان از دیدگاه اروپاییان در عصر صفوی از منظر سفرنامه‌ها

مرضیه مهدوی یزدلی^۱، زهرا صادقی^۲

^۱ کارشناسی ارشد تاریخ ایران دانشگاه پیام نور

^۲ کارشناسی ارشد تاریخ ایران دانشگاه پیام نور

چکیده

در این تحقیق شش سفرنامه مهم دوره صفوی با هدف بررسی نظریه آن‌ها در مورد هنرهای دستی این عصر تنظیم گشته است. رونق و شکوفایی فرهنگ و هنر در عهد صفویه تنها نه به خاطر وجود دانشمندان و متفکران و هنرمندان برجسته بود، بلکه وجود شاهان و حاکمان هنرمند و هنردوست و تشویق آنان و ایجاد فضای مناسب سیاسی جهت رفت و آمد هنرمندان و شاعران و نویسندگان به دیگر کشورهای فرهنگی و ارتباط و مبادله افکار و هنرها با هنرمندان کشورهای دیگر، زمینه مناسبی برای شکوفایی و رونق فرهنگی ایران عهد صفویه گردید. بر اثر همین رفت و آمدها و تبادلات سیاحان که به این کشور می‌آمدند تجربیات و دیده‌های خود را نگاشته و به نام سفرنامه آن‌ها را معرفی کرده‌اند و سفرنامه‌هایی که در دوره‌ی صفویه از سوی افراد برجسته نگاشته شده‌اند، مهم‌ترین منابع در زمینه‌ی پژوهش درباره‌ی عصر صفوی به شمار می‌روند. از این‌رو در ابتدای امر به معرفی مختصری از سفرنامه‌ها پرداختیم و پس از مطالعه کامل آن‌ها به تحلیل موارد اشاره شده از هنر دستی ایرانیان که به صورت جزئی و مختصر بوده پرداختیم. در هیچ‌کدام از آن‌ها به صورت مستقیم به هنر دستی ایرانیان تأکید نشده و در همه آن‌ها سیاحان از دیده‌های آنی خود از هنرهای ایرانیان صحبت کرده‌اند و در اکثریت موارد این هنر را چشمگیر و بی نظیر خوانده‌اند.

واژه‌های کلیدی: سفرنامه‌ها، عصر صفوی، هنرهای دستی

مقدمه

از قرن هفدهم به قصد ماجراجویی، تجارت، تبلیغ دین مسیحیت یا دیپلماسی، کاروان‌های اروپاییان سیل گونه روانه ایران می‌شدند که تنها تعداد محدودی از آن‌ها تجربیات سفر خود را به صورت مکتوب درآوردند.

از آنجاییکه نویسندگان این سفرنامه‌ها مشاهدات عینی خود را منعکس کرده‌اند ما می‌توانیم آن‌ها را در رده منابع دست اول قرار دهیم که در واقع این سفرنامه‌ها بخشی از منابع تاریخی صفویه را تشکیل می‌دهند که با بررسی کامل آن‌ها می‌توانیم تا حدودی به چگونگی هنرهای دستی ایرانیان در عصر صفویه پی برده و طرز نگاه سیاحان و جامعه اروپایی به این هنرها را در این سفرنامه‌ها بیابیم.

هدف از این تحقیق بررسی شش سفرنامه مهم عصر صفوی بازگو کردن نظریه آن‌ها در رابطه با هنرهای دستی ایرانیان می‌باشد.

این تحقیق مشتمل بر سه بخش می‌باشد:

بخش اول - درباره سفرنامه‌ها

بخش دوم - هنرهای دستی در سفرنامه‌ها

بخش سوم - جدول و نتیجه گیری

که به ترتیب در تحقیق آن‌ها را آورده ایم.

سفرنامه‌ها

سفرنامه شاردن

ژان شاردن متولد ۱۶ نوامبر ۱۶۴۳ پاریس و درگذشته پنجم ژانویه ۱۷۱۳ در محله چیزیک در غرب لندن است. شاردن عمدتاً به سفرنامه‌هایش درباره ایران شهره است. سفرنامه او به ایران مفصل‌ترین و یکی از مهم‌ترین (اگر نگوییم مهم‌ترین) آثار غربی منتشر شده در سه سده اخیر در شناسایی و معرفی ایران و ایرانیان به غربیان است. شاردن که فرزند یک جواهر فروش ثروتمند پروتستان فرانسوی بود، سفرهای شرقی خود را در حدود سال ۱۶۶۴، به منظور تجارت و به نیابت از پدرش، در جستجوی جواهرات به هند و از طریق ایران آغاز کرد. اطلاعات پراکنده درباره این سفر کوتاه به ایران، حاکی از آن است که شاردن ۲۱ ساله موفق شد تا با راه یافتن به دربار شاه عباس دوم، به عنوان تاجر و طراح رسمی جواهرات خاندان صفوی منصوب شود.

ادوارد براون، ایران شناس معروف انگلیسی در باره ی او می‌گوید:

"شاردن معتبرترین مورخ عهد صفوی است و سیاحت نامه ای که او نوشته است از پاره ای جهات با شاهنامه ی فردوسی می‌شود مقایسه اش کرد که در آن از دلاوریهای پهلوانان ایران صحبت به میان آمده است"

"یکی از شیفتگان ایران است که حق شناخت بیشتر و حق شناسی بیشتر از جانب ما را دارد. او بیش از هفت سال ونیم را در کشور ما نبود. در هندوستان نزدیک پنج سال به سر برد، اما از آن سرزمین پهناور چیزی ننوشت. از ترکیه عثمانی وقفقازیان هم یادی خوشایندشان نکرده است." (وان در کرویس، ۱۳۸۰، ۹)

شاردن دوبار به ایران سفر کرد که بار اول ۶ سال و در مرتبه ی دوم ۴ سال در ایران ماند و زبان فارسی را یاد گرفت. شاردن اولین جهانگرد اروپایی بود که توانست زبان فارسی را یاد بگیرد، بخواند و بنویسد و اولین کتابش را که مربوط به سفرهای ایران

بود در سال ۱۷۷۱ میلادی در پاریس منتشر کند و در آن کتاب چگونگی مرگ شاه عباس دوم و بر تخت شاهی نشستن شاه صفی، پسر شاه عباس دوم را شرح دهد. شاردن بر خلاف اکثر جهانگردان اروپایی که به ایران آمدند وضعیت و شرایط زندگی مردمان آن دوره را بدون هیچ قصد و قرضی به رشته ی تحریر در آورد. متن کامل سیاحت نامه ی شاردن در سال ۱۸۱۱ میلادی، آن هم به تشویق ناپلئون بناپارت که در آن موقع با ایران رابطه ی سیاسی برقرار کرده بود، در آن کشور منتشر شد.

سفرنامه تاورنیه

سفرنامه تاورنیه، تألیف ژان باپتیست تاورنیه به زبان فارسی از سفر مؤلف اروپایی به ایران می باشد. تاورنیه یکی از بزرگترین سیاحان قرن هفدهم میلادی است که در شناساندن ایران به بیگانگان و به خصوص فرانسویان نقش زیادی ایفا کرده است. حقیقت بینی و موشکافی وی در این سفرنامه، به طوری است که همه جا کاملاً به چشم می خورد و خواننده را به تحسین و امیدوار می دارد.

"اگر تاورنیه را یکی از بزرگترین سیاحان قرن هفدهم میلادی بشناسیم و ارزش او را در شناساندن ایران به بیگانگان و بخصوص فرانسویان در نظر بگیریم بدون شک راه خطایی نرفته ایم حقیقت بینی و موشکافی او، بطوریکه در این سفر نامه ها کاملاً به چشم می خورد چیز است که ما را به تحسین و امید آرد" (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۸).

تاورنیه مطمئناً ایران را بهتر از ایرانیان همزمان خویش شناخته است، زیرا در شش سفر طولانی که به ایران داشته، با نظری دقیق نسبت به همه امور، از بزرگترین مسائل تا کوچک ترین آن ها توجه کرده و با صراحت و صداقت آن چه دیده و در اطرافش گذشته به رشته تحریر در آورده است. بدون شک تاورنیه از سیاحان هم زمان و جهانگردان بعد از خود ارزش و اهمیت بیشتری دارد، زیرا: تعداد مسافرت ها و مدت اقامتش در هر یک از این اسفار خیلی بیشتر از دیگران بوده است، و حق تقدم او نسبت به جهانگردان آن زمان حتی شاردن او را برتر می سازد، به اضافه در دوره ای اقدام به این مسافرت ها نموده که عظمت و جلال ایران به آخرین حد خود رسیده و هنر و صنعت ایرانی مراحل کمال خود را می پیموده است. همچنین شرح راه ها، شهرها، دهات، گفتگوها و برخوردها و حوادث را با اسلوبی دقیق و همه جانبه و میسوط بیان نموده است. در همه سفرهایش نقاشی مخصوصی به دنبال آورده که شاهکارهای معماری، نقشه شهرها، قلاع، پل ها، البسه مخصوص ایرانیان و حتی وسائل ساده زندگی آن دوره را ترسیم نموده است.

"بالاخره شناساندن ایران به جهانیان، به خصوص در بهترین دوران تاریخش، بزرگترین خدمتی است که این مستشرق بزرگ به ایران و ایرانیان انجام داده است." (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۷)

سفرنامه پیترو دلآواله

پیترو دلآواله (۱۵۸۶ - ۱۶۵۲ میلادی) جهانگرد ایتالیایی بود که به کشورهای ترکیه، ایران و هند سفر کرد. خاطرات سفرهای خود را در بازدید از کشورهای فوق به رشته تحریر در آورد. سفر دلآواله به ایران که از سال ۱۶۱۷م (۲۵ ذیحجه ی ۱۰۲۰ ق) شروع و شش سال به طول انجامید و با دوران سلطنت شاه عباس کبیر همزمان است. این سفرنامه که به صورت نامه های متعددی نگارش یافته است، حاوی اطلاعات مهمی درباره ایران دوره صفوی است. علاوه بر این، سفرنامه شامل تصاویری، تخیلی است؛

ولی چوان نشان دهنده تصورات یک هنرمند هلندی و دیگر جهانگردان اروپایی در قرون ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ به ایران آمده می‌باشد، به این ترجمه اضافه شده است تا به تصور ذهنی خواننده از نقاطی که نویسنده از آن‌ها نام می‌برد، کمک کند.

"سفرنامه دلاواله به مشرق زمین به سه قسمت تقسیم می‌شود، ترکیه، ایران و هند. تمام این سفرنامه‌ها به صورت نامه‌هایی است که وی از مشاهدات عینی خود در مشرق زمین به رشته تحریر درآورده است" (دلاواله، ۱۳۴۸، ۱۸)

پیتر دلاواله، جلد اول این سفرنامه که مربوط به ترکیه است را در سال ۱۶۵۰م در زمان حیات خود به چاپ رساند و جلد مربوط به ایران با نظارت چهار تن از پسران او در سال ۱۶۵۸م از طبع بیرون آمد. همچنین ترجمه این اثر در سال ۱۳۴۸ش به بازار عرضه شده است.

"شهرت جهانگرد ایتالیایی پس از چاپ خاطراتش، که قسمت اعظم آن پس از مگ وی انجام گرفت، رو به فزونی رفت. وی اولین جهانگردی بود که به دومین هرم مصر وارد شد و شاید اولین کسی بود که سنگ نوشته‌های تخت جمشید را برای جهان غرب تشریح کرد و آثاری با خطوط آسوری را با خود به جهان غرب برد" (دلاواله، ۱۳۴۸، ۱۸)

"دلاواله چنانکه خود می‌گوید از مسافرت به ایران دو هدف داشت: یکی اینکه در یک لشکرکشی نظامی علیه ترک‌های عثمانی شرکت کند و تا سر حد امکان انتقام بد رفتاری‌هایی را که آنان نسبت به مسیحیان روا می‌داشتند بگیرد و دیگر اینکه اسبابی فراهم سازد تا مسیحیان مقیم عثمانی که در وضع بدی بسر می‌بردند به ایران که نسبت به اتباع مسیحی خود در کمال مهربانی و رافت رفتار می‌کرد مهاجرت کنند و در واقع رفتار خوب شاه عباس با مسیحیان و آزادی کاملی که به آنان در اجرای مراسم مذهبی شان می‌داد چنان این جهانگرد ایتالیایی را تحت تاثیر قرار داد که همه جا به تعریف و تمجید شاه ایران می‌پردازد و از شاهدگان کشورهای غربی که علی‌رغم همکیشی و همخونی نسبت به آزار و شکنجه مسیحیان عثمانی بی‌اعتنا هستند انتقاد می‌کند و در این راه آنقدر تند می‌رود که سانسور و قتل در موقع چاپ کتاب مانع از انتشار آن قسمت از نامه‌ها می‌شود" (دلاواله، ۱۳۷۰، ۱۴)

سفر نامه سانسون

"سانسون، از اعضای هیأت مبلغان مسیحی در ایران بوده که در ۱۶۸۳ میلادی مطابق با ۱۰۹۵ هجری قمری به ایران مأمور شده و معاصر شاه سلیمان صفوی بوده است. او در ابتدای اقامت خود به آموختن زبانهای فارسی، ترکی و ارمنی پرداخته و سپس به بسیاری از شهرهای ایران مسافرت کرده است." (سانسون، ۱۳۴۶، ۱۳)

سانسون ابتدا هشت ماه در قزوین بوده، و در این مدت به مسیحیان آنجا تعلیمات دینی می‌داده است. پس از آن شش ماه در همدان و خوزستان و نیز شوش اقامت داشته است.

او در سفرنامه اش نوشته: "در مدت سه سالی که در ایران اقامت داشتم در مواقع فرصت به تحقیق در احوال و آداب و رسوم و عادات ایرانیان و آثار گذشته‌ی آن‌ها می‌پرداختم. شاه سلیمان صفوی از اقامت کردن من در ایران این استفاده را برد که مرا برای بردن نامه‌ای برای لوئی چهاردهم پادشاه فرانسه مأمور کرد به من دستور داد اطلاعاتی را که در ایران کسب کرده‌ام به اطلاع مردم برسانم. من هم آن‌ها را در کتابی گرد آوردم و انتشار دادم."

کتابی که سانسون به نوعی مأمور نوشتن آن می‌شود این عنوان را دارد: «وضع ایران در حال حاضر». این کتاب با عنوان "مسافرت یا رابطه وضع حاضر ایران." نیز منتشر می‌شود.

سانسون در فصل اول این کتاب از احوال شاه سلیمان صوفی و وصف شمایل او، عناوین وی، اسم، سن، چهره، نیرومندی، طبیعت و علاقه اش به مسیحیان بحث کرده است. در فصول دیگر کتاب، از طرز حکومت، قضاوت و مذهب مطالبی نقل کرده و همچنین چند تصویر قلمی زیبا از اصفهان نیز در کتابش دیده می شود.

"مولف چون مشاهدات خود را با دقت خاصی که مخصوص اروپاییان است مورد توجه قرار داده و با درستی و امانت نقل کرده است کتاب بسیار جالب و قابل توجه است. از جمله شرحی را که راجع به شکوه و جلال دربار ایران و مهمانیها و پذیراییها ی دربار می نویسد بسیار خواندنی است." (سانسون، ۱۳۴۶، ۹)

سفرنامه کمپفر

انگلبرت کمپفر، پزشک و طبیعی دان اهل آلمان از دیگر سیاحانی است که در سفرنامه خود به نوروژ و آداب و رسوم ویژه آن می پردازد. او که در سال ۱۶۸۰ به ایران سفر کرده، بخش های مهمی از سفرنامه اش به شرق را به ایران اختصاص داده است. اصل این سفرنامه اکنون در موزه بریتانیا نگهداری می شود و در سال ۱۳۶۳ کیکاووس جهانداری آن را برگردان فارسی کرده است.

"کمپفر همه جا می کوشیدتا به تحصیل علم قناعت نرزد بلکه با مردم برجسته ی زمان خود و شخصیت های علمی روابطی برقرار کند" (کمپفر، ۱۳۵۰، ۳).

کمپفر به واسطه آشنایی به زبان فارسی و آداب و فرهنگ ایرانیان، اعتبار و محبوبیت خاصی میان مردم پیدا کرده بود. در دربار هم اعتبار خود را حفظ کرده بود. آنچنان که شاه سلیمان از وجود او در مذاکرات خود با سفرا و نمایندگان اروپایی به عنوان مترجم دربار بهره می جست.

پس از گذشت بیست ماه از توقف در اصفهان، کمپفر از وجود یک اسکادران کشتی هلندی در خلیج فارس اطلاع یافت. از خدمت در سفارت سوئد کناره گیری کرد و در دسامبر ۱۶۸۴ با شخصی به نام فان هوی فل، رئیس شرکت هلندی و مقیم اصفهان بود قرارداد بست تا به عنوان پزشک کشتی هلندی به سفرهای تحقیقاتی خود به سوی هندوستان ادامه دهد.

مدت اقامت کمپفر در اصفهان بیست ماه طول کشید و در این مدت قسمت اول رساله ای درباره ی گیاهان ایران به پایان رسید.

هنرهای دستی در سفرنامه ها

خاستگاه و در برخی موارد، زادگاه برخی از صنایع دستی (هنرهای زیبای کاربردی)، در دوره صفوی بوده است. اگر برخی از آن صنایع هنوز به دست هنرمندان امروز، برپا و ماناست، به هنر و همت هنرمندان روزگار ماست؛ و اگر برخی از آن صنایع از میان رفته، از بی مهری همه ما ایرانیان است. به هر حال، در درازای تاریخ ایران، هنرها و هنرمندانی بوده اند که نامشان بر سر زبان ها جاری است، اما هنرها و هنرمندان بسیاری نیز بوده اند که یا نامشان هیچ برج نمانده و یا به سبب معاشرت کوتاهی که با تاریخ نگار یا نویسنده ها در دوره ای و دیاری داشته اند، اگر اثری از آن ها را ندیده ایم، دست کم از وجود آن هنر و هنرمندش بی بهره نیستیم.

"هنر دوره صفوی (۱۱۰۱ - ۸۸۰ خورشیدی) از دوران درخشان هنر ایران است. هنر این دوره در بسیاری از زمینه ها، ادامه دوران طلایی هنر دربار تیموریان است" (غفاری فرد، ۱۳۸۱، ۳۳۶). هنر ایران در این دوره در زمینه های معماری، نگارگری،

خوشنویسی، قالی‌بافی، فلزکاری، سفالگری، پارچه‌آرایی و ... نمایانگر می‌شود. از هنرمندان دوره صفوی، کمال‌الدین بهزاد، رضا عباسی، میرعماد، آقامیرک و حسین بنا اصفهانی قابل ذکر هستند.

در این دوره در همه رشته‌های هنری، آثار گران‌سنگی پدید آمد که جدا از نگارگری‌ها و خوشنویسی‌های زیبای بسیار، بناهای معماری مانند مسجد شیخ لطف‌الله، مسجد شاه اصفهان و مدرسه چهارباغ شهرت جهانی دارند. قالی اردبیل هم که اکنون در موزه بریتانیا نگهداری می‌شود یکی از آثار درخشان این دوره است. شهرهای مهم هنرپرور در عصر صفویان، اصفهان، تبریز، هرات و قزوین بوده‌اند.

"معمولاً در ایران، خاندان پادشاهی و افراد طبقه‌های بالای اجتماعی متقاضی آثار هنری بوده‌اند و به شکوفایی آن کمک می‌کردند. پادشاهان صفوی نیز دوستدار هنر بوده‌اند و برخی‌شان مانند شاه تهماسب یکم و سام میرزا خود هنرمندان قابلی بوده‌اند و به هنر ارج بسیاری می‌نهادند" (غفاری فرد، ۱۳۸۱، ۳۴۴)؛ این سنخ هنر گونه‌ای از هنر ایرانی است که بیشتر آثار آن را می‌توان در شهر اصفهان دید. هنر صفویان به شدت تحت تأثیر فرهنگ ترکمن با توجه به ریشه‌های خاندان، و نیز چینی، عثمانی، و فرهنگ غربی و اسلامی است.

در این دوران ایران در جهان آنروز نام و آوازه ای بسیار گرانبها داشته و به دلیل فرهنگ و هنر غنی و کهن؛ برای سیاحان و گردشگران کشورهای دیگر مکان مهم و خوبی بود تا آن‌ها بتوانند با سفر به ایران و بررسی اوضاع داخلی و هنری و فرهنگی این مرز و بوم به اطلاعات جامع و کاملی دست یابند.

نخستین و مهم‌ترین مسافران اروپایی که راهی ایران شدند، سفیران و نمایندگان دولت‌های اروپایی بودند. این مسافران طبعاً از سواد و تجربه و معلومات کافی برخوردار بودند که لازمی انجام وظیفه‌ی مهم و خطیر سفارت است. دوران صفوی، دوران رواج و رونق سفر سیاحان و جهانگردان به ایران است و جهشی که در این دوران در این زمینه صورت گرفت، موجب گشت سیاحت اروپاییان به ایران مورد توجه قرار گیرد و در ادوار بعد (یعنی در زمان افشاریه و زندیه و بعداً در زمان قاجاریه) استمرار یابد و به اوج خود برسد، به طوری که اکثر سفرنامه‌هایی که درباره‌ی ایران نوشته شده، مربوط به دوران صفویه و بعد آن است.

"مهم‌ترین سفرنامه‌هایی که در دوران صفویه نگاشته شده، سفرنامه‌های مأموران سیاسی و سفیران اروپایی است که با هشیاری و آگاهی و خردمندی عازم ایران و انجام مأموریت خود می‌شدند. قضاوت درباره‌ی هر فرد یا قوم را قاعداً باید از زبان ناظران آگاه و بی‌طرف شنید و سیاحان درواقع شاهدان عادل هستند که غالباً قضا را آن‌چنان که دیده‌اند وصف کرده‌اند. سفرنامه، داستان سفر است، و داستان از قدیم‌الایام، خواندنی‌ترین نوشته‌ها نزد همه‌ی اقوام و ملل بوده و هست" (دانش پژوه، ۱۳۸۵، ۱۳).

با آن‌که بعضی از خارجیانی که در دوره‌ی پرمجازی صفوی به ایران سفر کرده‌اند، نظر خوشی به کشور ما نداشته‌اند، اما سفرنامه‌های اینان، با کنار هم نهادن همه‌ی نظریات و حذف اقوال افراطی آن، برای این نگارنده روشن‌گرتر و مفیدتر از توارخی است که نویسندگان آن‌ها برحسب وظیفه یا تکلیف و انتظار مزد و اجرت، دست به قلم برده‌اند.

از آنجاییکه دوره صفویان یکی از پربارترین و پراوازه‌ترین دوره‌ها در اعصار ایران است و هنر ایرانی در این دوره در زمره بهترین‌های هنرها در جهان آن روزگار بوده، سیاحان در سفرنامه‌های خود به هنرهای ایرانی توجه خاص داشته‌اند که البته اکثر مطالبی که در سفرنامه‌ها می‌آید خود به آن پرداخته‌اند. در حوزه معماری و هنرهای مرتبط با آن بوده که این اندازه توجه و سخنوری در رابطه با معماری و هنرهای مرتبط با آن نشان از قوت و قدرت این هنر در جهان آنروز دارد و باید این نکته را در نظر داشت که سفرنامه‌ها نگاه یک شخص خاص یعنی نگارنده آن‌ها به زوایای هنری یک ملت است و گاهی نظرات شخصی

آن‌ها در رابطه با یک موضوع سلیقه ای بوده و نمی توان آن را به نگاه یک جامعه اروپایی نسبت داد و البته چون این نویسندگان مشاهدات عینی خود را منعکس کرده‌اند از آن‌ها بعنوان منابع دست اول می توان استفاده کرد. اما به هر جهت باز هم این افراد از همان جامعه بوده و برای ما حکم نظر یک ملت را دارند. در این تحقیق با گزینش مهم ترین سفر نامه ها ی عصر صفوی جهت گردآوری مطالب مرتبط با عنوان پژوهش اخضا گردیده است و تقریباً در هیچکدام آن‌ها از هنرهای دستی ایران به صورت مجزا سخن به میان نیامده و در واقع در مواردی که این سیاحان با هنرمندان ایرانی در کاخ شاهان ویا در مکان های مورد بازدیدشان ، مواجه می شوند این هنرها را مختصر تشریح کرده‌اند در مواردی هم نظراتشخصی خود را از لحاظ کیفی و کمی در اثر بیان می کنند، در مواردی به تعریف و تمجید این آثار پرداخته اند و در مواردی بسیار زیاد آن‌ها را مقایسه کرده‌اندبا هنرهای ملیت های دیگر، در مواردی هم انتقاد از نحوه اجرای آثار هنری داشته اند و تالبتنه از کمبود امکانات و ابزارآلات خلق آثار هنری هم آورده اند.

جدول ۱- هنرهای دستی دوره صفویه در سفرنامه‌ها

جدول هنرهای دستی در سفرنامه‌های دوره صفویه					هنرها	ردیف
دلواله	تاورنیه	سانسون	شاردن	کمپفر	نظریه سیاحان	۱
	نجاران جزدر و پنجره های مشبک چیز دیگری نمی سازند ۳			پنجره های عالی قابو با شبکه های چوبی پوشانده شده.۱. صندوق های مشبک محل نگه‌داری نسخ خطی. مینیاتورها ۲	پنجره و مشبک	۲
	بسیار توانا و موفق اند			بسیار زیبا و آراسته ۱ غیر قابل وصف و دارای جلال و جبروت ۲.		
در انتهای ایوانخانه، پستوی بزرگی است که سراسر آن پوشیده با آجر های رنگین لعابدار ۵		روی مناره های مسجد شاه با کاشی معرق تزیین شده ۴			آجر و کاشی لعابدار و معرق	۳
بوجود آمدن زیبایی در ترکیب آن ها		بسیار ظریف و زیبا				
در بعضی نقاط روی دیوار کنده کاری ۹	نقش زدن روی سلاح و شمشیر	سقف تالار بر روی دوازده	ایرانیان پیکر تراشان برجسته ای در دوران	سقف مسطح قابدار عالی قابو مزین شده به رنگ	برجسته کاری	۴

	آبی وطلایی ۶	های اولیه داشتند ۲۷	ستون طلایی رنگ، نقش برجسته استوار است ۷	با جنس فولاد ۸	
	فوق العاده جالب توجه وگیرا	علت آنکه مناظر ومرايا وطرح ریزی را فراموش کردند چیزی جز دینشان نیست.	می درخشد وبسیار زیبا جلوه می کند.	ایرانیان این کار را به خوبی می دانند.	واقعا زیبایی خاصی دارد اما طرح ها هنر مندانه نیست.
۵	گچ بری		قسمت بالای سر در مسجد بزرگ شاه گچبری، گل هایی با رگه های طلا ۱۰		مضافا به این که دیوار ها نمی دانم از گچ مخصوص یا چه ماده دیگری بوجود آمده اند ۱۱
			بقدری زیبا که خیال نمی کنم در هیچ جا اینچنین گچ بری ببینم.		درخشش.جلالی خاص دارند وفوق العاده جلب نظر می کنند اما طرح ها هنر مندانه نیست.
۶	مینا کاری وخاتم کاری	گنبد های مسجد عتیق اصفهان منقش به صفحات مربع مینایی(کاشی)آبدار ودرخشان ۳۲	بطری های شراب مینا کاری شده ۱۲ دهنه اسب ها مینا کاری شده ۱۳		
		با اسلوب مغربی تمام سقف عمارت بهشت خاتم کاریسخت زیبایی است ۳۳	مجموعه این مینا کاری ها منظره بسیار جذاب وبا شکوهی دارد.		
۷	قالی		قالی هایی را در مهمانی های شاه می گسترانند که	فرش های فاخر بافت فرش ها در کارگاه های	اهالی مشرق زمین، زمین را باقالی می پوشانند ۱۸
					قالی های در دربار برای نشستن مهمانها ۱۴ تمام تالار منقوش شده با قالی های نقش حیوان

	قالبیافی برای مصارف شاه بوده ۱۷	بهترین قالی هاست ۱۶		۱۵		
قالی های ظریف	بسیار عالی با درخشش وجلوه بسیار	قالی ها نفیس ترینوگران ترین قالی هاست ومی درخشد.		فرش، بهترین زینت تالار پذیرایی ۱۵		
	در ایران کار گران بسیاری برای زری بافی وملیله دوزی هستند ۲۱	سفره های مهمانی ها از زرift است در تالار قصر شاه ۲۰	بازار مملو از منسوجات زرift، ملیوسات زرift، گلدوزی وقلابدوزی است. ۳۱.	تمامی سفره های پذیرایی از مهمانها از ظریفترین زری بافی ها بوده ۱۹	ملیله دوزی وزری بافی	۸
	دارای کارگران بسیار ممتازی هستند.	بهترین زرift ها هستند.				
تمام دیوارها از صدر تا ذیل مینیاتور بوده ۲۵ روی دیوار های عمارت نقاشی هایی با عنوان تصاویر تنها یا دسته جمعی زنان ومردان شراب به دست هستند ۲۶	در ایران تنها به شیوه مینیاتور ونقاشی گل ومرغ و در نقاشی چهره تبحر ندارند ۲۴	بر روی دیوار های تالار پذیرایی قصر شاه تابلو های بسیار زیبا نقاشی شده ۲۳	در نقاشی ایرانیان صورت هایی ناقص رسم می کنند ۲۸ در نقاشی گل وبرگاز ما بهرت هستند ۲۹ ایرانیان به شیوه مینیاتور نقاشی می کنند ۳۰	کاخ باغ هشت بهشت دارای پرده ای نقاشی وتصویر تزیین از شاهان ۲۲	نقاشی ونقاشی دیواری	۹
زیبایی خانه ها ناشی از این نقاشی هاست.	در نقاشی گل وپرنده بسیار موفق اند.	نیاز به یک نقاش خوب که به آنها نظم بخشد.	در تصاویر برهنه نقاشی بدتر از ایرانیان ندیدم اما در گلو برگ عالی هستند	نمی توان این نقاشی ها را پست وحقییر دانست.		

۲۱- (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۲۶۸)

۲۲- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۱۴)

۲۳- (سانسون، ۱۳۴۶، ۷۴)

۲۴- (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۲۶۸)

۱- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۰۳)

۲- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۱۴)

۳- (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۲۶۶)

۴- (سانسون، ۱۳۴۶، ۶۹)

۲۵- (دلواله، ۱۳۸۱، ۳۸)	۵- (دلواله، ۱۳۸۱، ۶۸)
۲۶- (دلواله، ۱۳۸۱، ۲۶)	۶- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۰۳)
۲۷- (شاردن، ۱۳۴۵، ۴۴)	۷- (سانسون، ۱۳۴۶، ۷۶)
۲۸- (شاردن، ۱۳۴۵، ۴۵)	۸- (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۲۶۸)
۲۹- (شاردن، ۱۳۴۵، ۴۵)	۹- (دلواله، ۱۳۸۱، ۳۷)
۳۰- (شاردن، ۱۳۴۵، ۴۵)	۱۰- (سانسون، ۱۳۴۶، ۶۷)
۳۱- (شاردن، ۱۳۴۵، ۱۸۰)	۱۱- (دلواله، ۱۳۸۱، ۳۷)
۳۲- (شاردن، ۱۳۴۵، ۲۸۰)	۱۲- (سانسون، ۱۳۴۶، ۸۱)
۳۳- (شاردن، ۱۳۴۵، ۳۲۱)	۱۳- (سانسون، ۱۳۴۶، ۸۲)
	۱۴- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۴۲)
	۱۵- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۵۱)
	۱۶- (سانسون، ۱۳۴۶، ۷۸)
	۱۷- (تاورنیه، ۱۳۷۴، ۲۶۸)
	۱۸- (دلواله، ۱۳۸۱، ۱۸۹)
	۱۹- (کمپفر، ۱۳۵۰، ۲۷۳)
	۲۰- (سانسون، ۱۳۴۶، ۷۸)

نتیجه گیری

سفرنامه‌ها یکی از منابع مهم و ارزشمند درباره ی گذشته ی هر جامعه محسوب می شوند، که برای مورخان جزئی از منابع دسته اول تحقیق و پژوهش به شمار می روند و مادر این تحقیق با تکیه بر نکات ذکر شده توسط سیاحان و نگارندگان این کتابها به بررسی دیدگاه اروپاییان به هنردستی ایرانیان در دوره صفویه پرداخته ایم. یکی از دوره های تاریخی ایران که اطلاعات مفصلی از اوضاع سیاسی، اجتماعی، هنری و... آن داریم، دوره صفویه است و بخش عمده این اطلاعات ارزشمند حاصل نگارش سفرنامه‌هایی است که بوسیله سیاحان اروپایی به رشته تحریر درآمده و باعث شناخت نسبتا کامل از اوضاع هنری و اختصاصا هنر دستی این دوره است.

پس از بررسی این سفرنامه‌ها به این نکته مهم پی بردیم که توجه خاص این گردشگران به هنرهای دستی ایرانی در حوزه های مرتبط با معماری ایرانی است مانند مشبک کاری در و پنجره ها، نقاشی های دیواری، گچ بری های سقف و ستون ها، کاشی و آجر معرق و لعابدار و... که البته از هنرهای دستی غیر مرتبط با معماری هم بسیار سخن به میان آمده مانند هنر قالببافی، مینا کاری ظروف، زری بافی و... که به تفضیل در متن تحقیق به آن‌ها پرداخته ایم.

اینکه هنر دستی ایرانیان بخصوص در عصر درخشان صفویه مورد توجه سیاحان قرار گرفته بود امری بدیهی استحکام خود در عصر صفوی خود توجه ویژه ای به هنرهای دستی داشته اند و همین امر باعث درخشان شدن آن‌ها در این عصر شده بود؛ اینکه کاخ شاهان و اماکن مهم این عصر ولوازم مورد استفاده افراد شاخص پر بود از خلق هنر هنرمندان خلاق که با دستان توانمند خود آثاری در اوج زیبایی و شکوه می آفریدند در خور توجه بوده و تمامی نگارندگان سفرنامه‌ها جز در موارد اندک که به نقد این

آثار پرداخته اند، آثار هنری هنرمندان ایرانی را جزو بهترین ها و شاخص ترین وبی نظیرترین آثار هنری در دنیای آن روز دانسته و در بیشتر موارد به چشمگیر بودن این آثار اشاره کرده‌اند و از آنجاییکه مخاطبین سفرنامه‌ها ی آنان هموطنانشان (اروپاییان) هستند، نگاه و نظرات این نگارندگان تأثیر بسزایی در نظرات و نگاه مردم اروپایی داشته و آنها از نفوذ قلم شان در تأثیر گذاری هرچه بیشتر عقاید و سلايقشان راجع به هنرهای دستی ایرانی استفاده کرده‌اند پس می توانیم نگاه اروپاییان را از دریچه نگاه سیاحان در سفرنامه‌ها ایشان به هنرهای دستی ایرانی بدانیم.

منابع

- ۱- کمپفر، انگلبرت، سفرنامه کمپفر به ایران، ۱۳۷۴
- ۲- دلاواله، پیتر، ۱۳۸۱، سفرنامه پیتر دلاواله، ترجمه، شرح، و حواشی از شعاع الدین شفا، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
- ۳- تاورنیه، ژان باتیست، ۱۳۷۴، سفرنامه تاورنیه، ترجمه، ابوتراب نوری، انتشارات کتابخانه سنایی
- ۴- سانسون، ۱۳۴۶، سفرنامه سانسون، ترجمه، دکتر تقی تفضلی، تهران
- ۵- شاردن، ژان، ۱۳۴۵، سیاحتنامه شاردن؛ اصفهان، طب و هنرهای زیبای ایرانیان، جلد هفتم، ترجمه، محمد عباسی، تهران، انتشارات امیر کبیر
- ۶- وان در کرویس، دیرک، ۱۳۸۰، شاردن و ایران، تحلیلی از اوضاع ایران در قرن هفدهم میلادی، ترجمه، دکتر حمزه اخوان تقوی، تهران، نشر و پژوهش فروزان روز
- ۷- دانش پژوه، منوچهر، ۱۳۸۵، بررسی سفرنامه‌های دوره صفوی، دانشگاه اصفهان و فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران
- ۸- غفاری فرد، ۱۳۸۱، عباسقلی، تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره صفویه، سازمان سمت